

İRAN NÜKLEER ANLAŞMASI, ORTADOĞU'DA GÜÇ DENGESİ VE TÜRKİYE

Değişen Ortadoğu dengeleri ve Batı ile İran'ın uzlaşma girişimleri, Türk dış politikasının uluslararası alanda daha aktif bir rol üstlenmesine katkıda bulunabilir ve Ankara'nın dış politika vizyonunu yeniden yapılandırmaya çalıştığı bir zamanda Türkiye'nin bölgesel etkisini arttırabilir.

Bülent ARAS & Ebru TURHAN

Hasan Ruhani'nin İran'ında değişim rüzgarları hissediliyor. Batı ile yıllardır yaşanan soğuk, gergin ve sarsıntılı ilişkilerin ardından, İran'da nispeten daha ılımlı ve reform yanlısı yeni bir cumhurbaşkanı seçimle iş başına geldi. Ruhani bir önceki dönemin fazla iddialı ve çatışmacı dış politika rotasından saparak, uluslararası ortamın gerçeklerini gözetken bir dış politika vadediyor. Geçtiğimiz kasım ayında İran ve P5+1 ülkeleri arasında imzalanan geçici anlaşma, İran'ın yeni dış politika yaklaşımı adına önemli bir diplomatik bir başarı olarak nitelendirildi. Ruhani hükümetinin, ülkenin diplomatik iletişim kanallarının iyileştirilmesi için harcadığı çaba, İran ve İngiltere

arasında iki yılı aşkın bir aradan sonra diplomatik diyalogun yeniden kurulması ve İran'ın komşu ülke vatandaşlarına vize kolaylığı sağlanacağı açıklamalarında bulunması gibi diplomatik girişimlere de yansdı.

Reel Politik Meselesi

İran'ın dış politikasındaki mevcut dönüşüm bir *reel politik* meselesidir. Stratejik hesaplamalar Ruhani hükümetinin mevcut tercihlerini şekillendirmektedir. Ekonomisi oldukça zor bir durumda olan İran, ekonomik reformlara ve doğrudan yabancı yatırımlara şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Yüksek enflasyonun (halihazırda yaklaşık yüzde 32) eşlik ettiği ekonomik

daralma (İran ekonomisi 2013 yılında yüzde 1.3 oranında küçüldü), ekonomilerde oldukça nadir gözlemlenen bir durumdur. İran aynı zamanda çift hanelerde seyreden işsizlik oranıyla da mücadele etmektedir. Petrol, aslında İran'ın "siyah altını". Ancak 2012 yılında Batı ülkeleri tarafından uygulanmaya başlanan petrol ambargosu, İran'ın yıllık petrol ihracatında yaklaşık yüzde 40 oranında kesintiye yol açtı ve ülkenin enerji altyapısını son derece zayıflattı. Ruhani, dış politikaya yönelik takındığı pragmatik tavırla, yaptırımların ortadan kaldırılmasını ve ülkede ekonomik iyileşmeyi sağlamayı amaçlamaktadır.

İstikrarlı bir ekonomik iyileşme, iki ana nedenden dolayı Ruhani için büyük önem teşkil etmektedir. Öncelikle uzlaşmaya yanaşmayan aşırı muhafazakarlar, hala İran hükümetinde önemli bir rol oynamaktadır. Hükümet içerisinde güçlü bir azınlık, nükleer müzakere maratonunun ve Batı-İran yaklaşmasının bir kısır döngü içerisinde kilitli kalması için büyük çaba sarf etmektedir. İyileştirilmiş ekonomik koşullar, hem Ruhani'nin kamuoyunun desteğini kazanmasını sağlayabilir hem de aşırı muhafazakarlara karşı duruşunun güçlenmesi açısından yardımcı olabilir. İkinci olarak, uluslararası yaptırımlar ve akabinde gelen ekonomik çöküş, İran'ın bölgesel aktör olarak statüsünü güçlendirmesi için nükleer kapasite artırımına gitmesine yol açmıştır. Öte yandan bu yaklaşım, ülkenin bölgesel aktör olarak konumuna pek bir katkı sağlamamıştır. Uluslararası platformda Batılı güçler ile yaklaşma ve içeride ekonomik güçlenme, Ruhani'nin İran'ın küresel duruşunu ve bölgesel gücünü konvansiyonel araçla-

rın yardımı ile arttırmasında kilit rol oynayabilir.

Bölgesel Güç Dengesi'nin Değişiminde Bölge, Batı ve İran'ın Karşılaşacağı Zorluklar

İran ve Batı arasında imzalanacak uzun soluklu bir nükleer anlaşma, ikili ekonomik ilişkiler ve diplomatik diyalogun geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Bu durumda İran, jeopolitik konumu, genç nüfusu ve önemli kaynaklarıyla bölgesel etkisini arttıracaktır. İran'ın bölgenin düzenindeki yeni rolü, bölgedeki diğer aktörler, Batı ve İran adına bir takım zorlukları da beraberinde getirecektir.

Nükleer anlaşma, ABD'nin bölgeden geri çekilmeye başladığı bir dönemde, İran ve bölgedeki diğer ana aktörler arasındaki statükoyu büyük ihtimalle sona erdirecektir. Geçtiğimiz Kasım ayında imzalanan geçici anlaşma, hem İsrail'i hem de Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ni (KİK), Körfez bölgesindeki güç değişiminden ötürü alarına geçirmiştir. İsrail hükümeti, anlaşmayı 'tarihi bir hata' olarak tanımlayarak eleştirel bir duruş sergilemiştir. KİK üyeleri Katar, Umman ve Kuveyt, İran ile daha açık bir diyalogu onaylarken, Suudi Arabistan ve Bahreyn Batı-İran yakınlaşmasını büyük bir tehdit olarak algılamıştır. Bununla birlikte, KİK'in tüm üyeleri, bölgede statüko değişiminden endişe duymaktadırlar. Özetle, bölgedeki önemli aktörlerin İran'ın yükselen gücünü dengelemek için etkili ve uzun soluklu stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

Batı, en büyük zorluk ile henüz karşılaşmadı. Sürdürülebilir bir nükleer anlaşma, İran'ın dış politikasına belli bir ılımlılık ge-

tirecektir. Öte yandan anlaşma, İran rejiminin temel yapısını değiştirmeyecektir. Batı, imzalanacak kalıcı bir anlaşmanın akabinde üç temel prensibi bünyesinde barındıran bir İran politikası izlemelidir. Birinci olarak, ABD ve AB, İran ile kalıcı sosyal, kültürel ve eğitim odaklı bağlar kurmayı amaçlamalıdır. Böyle bir diyalog, toplumlararası güven inşa edici bir mekanizma oluşturarak İran'da Batı destekçisi etkili bir kamuoyu yaratılmasına katkıda bulunabilir. İkinci olarak Batı, ikili ekonomik ilişkilerin önümüzdeki dönemde geliştirilmesine odaklanmalıdır. İran'ın altyapısının yabancı yatırımlar ile yenilenmesi, İran'ın uluslararası ticaret normları ve standartlarını benimsemesi ve Batı ile İran arasındaki ticaret hacminin artması her iki taraf adına önemli kazançlar sağlayacaktır. Son olarak, ülkede insan haklarının birçok boyutunda ilerleme sağlanması, AB ve ABD'nin İran politikasının temel prensiplerinden biri olarak kalmalıdır. Bu üç alanda

İran ile yakın ilişkilerin sağlanması ise bu ülke ile güçlü kültürel, ekonomik ve politik bağları olan stratejik ortaklar ile işbirliğini gerekli kılmaktadır.

Bölgede değişen güç dengesi, İran adına da birtakım sıkıntılar yaşanmasına neden olacaktır. Çözülmemiş çatışmaların hakim olduğu bir coğrafyada, kendisine daha çok güvenen yeni İran, bölgesel aktörlüğünü sürdürülebilmek ve geliştirmek için güvenilir ortaklara ihtiyaç duyacaktır. İran'ın değişmeyen ideolojik anlayışı, reel politik temellere oturtmaya çalıştığı yeni dış politika anlayışı ile çelişmektedir. Bu durum özellikle de Ruhani hükümetinin Ortadoğu politikasında bir değişime gitmesini engellemektedir. Ülke şüphesiz bölgede Suriye denkleminin çok önemli bir parçası. Fakat uluslararası topluluğun tepkisini çeken ve ülkede yaşanan sistematik işkence ve katliamı gözler önüne seren fotoğraflardan sonra bile Ruhani'nin Suriye konusunda kesin ve tatmin edici bir açık-

lama yapmaması, İran'ın bölgede daha da yabancılaşmasına neden olmuştur.

Türk Dış Politikası İçin Yeni Bir Rol

Değişen Ortadoğu dengeleri ve Batı ile İran'ın uzlaşma girişimleri, Türk dış politikasının uluslararası alanda daha aktif bir rol üstlenmesine katkıda bulunabilir ve Ankara'nın dış politika vizyonunu yeniden yapılandırmaya çalıştığı bir zamanda Türkiye'nin bölgesel etkisini arttırabilir. Türkiye, Ortadoğu'da güç dengesi değişiminden etkilenen tüm taraflar ile nisbeten istikrarlı ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilere sahip bir ülkedir. Türkiye'nin hem ekonomik hem diplomatik unsurları bünyesinde barındıran yumuşak güç kapasitesi, Ortadoğu barış sürecine önemli katkılar sunabilir.

Devam eden Arap Baharı ayaklanmalarının bölge açısından önemli etkileri söz konusudur. Uluslarüstü değerlerin Ortadoğu

ve Kuzey Afrika bulunan birçok ülkeye yayılması, küresel politikayı ve uluslararası ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu değerlerin başında iyi yönetim, evrensel özgürlükler ve insan hakları gelmektedir. İran hükümeti, bu normların ülkede yayılmasını engellemek için ülkede güvenlik duvarları örmüştür. Ruhani hükümeti, bu durumu ve Suriye'deki Esad rejimini aynı nedenlerden dolayı desteklemektedir. İran'ın Suriye'de savunduğu politika, aslında kendi iç politika parametrelerini yansıtmaktadır. İran bölgesel anlamda statükoyu korurken, ülke içindeki otoriter yönetimi de muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası toplum bölgedeki dönüşümleri uzaktan izlerken bölgedeki aktörler kendi kaderlerini yalnız bir şekilde şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, ABD'nin bölgeden kademe kademe çekiliyor olduğunu da göz önünde bulundurursak, Ortadoğu'nun sadece son bir büyük pazarlığa -İran ile Batı arasında gerçekleşecek nükleer pazarlığa- sahne olacağını gözlemlemekteyiz. Yaptırımların hafiflemesi İran adına belli bir rahatlatma sağlayacaktır, fakat İran'ın Ortadoğu politikasının kısa vadede önemli bir değişime uğrayacağına dair bir işaret görülmemektedir. Cumhurbaşkanı Ruhani'nin siyasi geleceği İran'ın nükleer anlaşmasına bağlı ve eğer bu anlaşma başarısız olursa, Ruhani'yi büyük ihtimalle tek dönemlik bir görev süresi beklemektedir. Eğer anlaşma başarılı olursa hem kendisi hem de İran'daki siyasal elit, İran'ın kökleşmiş güçlü devlet oluşumu karşısında önemli bir siyasi avantaja sahip olacaktır. Anlaşmanın İran'ın iç siyaset ve dış politika parametrelerine muhtemel etkileri ve bölgedeki yankıları, Ortadoğu'da statüko-

nun sürdürülemeyeceğine işaret etmektedir.

Bu çerçevede Türkiye, İran nükleer anlaşmasını ne sıfır toplamlı bir oyun ne de olumsuz bir gelişme olarak algılamaktadır. Türkiye, İran-Batı yakınlaşmasının potansiyelini ve bölgedeki güvenlik sorununun çözümüne yönelik muhtemel etkilerini göz önünde bulundurarak anlaşmayı desteklemektedir. Türkiye, nükleer anlaşmayı desteklediğini açıkça ifade eden ve aynı zamanda Körfez ülkeleriyle karşılıklı yakın ilişkiler geliştirebilen tek ülke olma özelliğini sürdürmektedir. Öte yandan, Türkiye nükleer anlaşmayı, İran ile Suriye konusunda mutabakat sağlanamayan bir ortam ve dönemde desteklemektedir. Bu durum, Türkiye-İran ilişkilerinin karmaşık doğasını yansıtmaktadır: çatışma ve işbirliği, bu eski iki komşunun ikili ilişkilerini beraber şekillendirmektedir. Türk dış politikasının karar alma mekanizmasında yer alan otoritelere göre, nükleer anlaşma güç dengelerini İran'ın lehine değiştirmeyecek, anlaşma daha çok bölgedeki nükleer gerginliği ortadan kaldıracak ve İran'ın Batı ile yakınlaşması bölgeyi olumlu yönde etkileyecektir. Bu bağlamda Türkiye bölgedeki statüsünü şu yollarla daha da güçlendirebilecektir: Türkiye, (i) İran ve KİK arasında çıkacak muhtemel gerginliklerde dengeleyici bir rol oynayacaktır (ii) İran ve Batı yakınlaşmasında kolaylaştırıcı görevi üstlenecektir ve (iii) İran üzerinden Avrupa'ya enerji ihracatı için güvenilir bir transit ülke olacaktır. ○

Prof. Dr. Sabancı Üniversitesi; Kıdemli Uzman, Wilson Center

Mercator-IPM Araştırmacısı, Sabancı Üniversitesi ve İstanbul Politikalar Merkezi